

ВИКОРИСТАННЯ МЕХАНІЗМУ ОБОВ'ЯЗКОВИХ РЕЗЕРВІВ У СТИМУЛЮВАННІ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлено сутність обов'язкових резервів як інструменту грошово-кредитної політики, здійснено аналіз їх використання у банківській інвестиційній діяльності в Україні, визначено підвищення їх ролі як інструменту стимулювання розвитку банківського інвестування.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, інструменти грошово-кредитного стимулювання банківських інвестицій, обов'язкові резерви, норми резервування.

Постановка проблеми. Активізація інвестиційного процесу покликана забезпечити реальні зрушення в економічній структурі суспільства. Необхідність активної участі банків в інвестиційному процесі зумовлена потребою успішного розвитку як банківської системи, так і економіки країни загалом, адже банківські установи зацікавлені у стабільності економічного середовища, що виступає необхідною умовою їх діяльності. Водночас стабільність економічного розвитку значною мірою залежить від рівня стійкості й ефективного функціонування банківської системи та розвитку банківського інвестування. Традиційно в Україні, як і в світі, сформувалася певна класична система стимулів, одночасно і регуляторів банківської інвестиційної діяльності і саме від раціонального їх застосування і буде залежати активізація банківського інвестування. Серед них важливе місце посідають монетарні стимули, за допомогою яких центральний банк має змогу активізувати чи сповільнити інвестиційні процеси залежно від завдань загальноекономічної політики держави. Це зумовлено тим, що банківські інвестиції перебувають у тісному взаємозв'язку з грошовим сектором економіки, тому здатні істотно впливати на стан економічної рівноваги.

Кризові явища, що відбувалися в українській економіці, виявили проблемні питання в реалізації грошово-кредитної політики як інструменту стабілізації економіки на макрорівні, а також як стимулу розвитку банківського інвестування.

Огляд літературних джерел. Досліджували проблеми банківського інвестування вітчизняної економіки, його форми і методи такі вітчизняні вчені, як: І. Бланк, О. Вовчак, К. Зуллас, А. Мертенс, Б. Луців, Т. Майорова, А. Мороз, Л. Нейкова, А. Пересада, Б. Пшик, М. Савлук, а також російські вчені – О. Буренін, Н. Єгорова, Є. Жуков, Л. Ігоніна, О. Лаврушин, Я. Міркін та ін. Проблеми стимулювання, моделювання та управління інвестиційною діяльністю банку висвітлено у сучасних інвестиційних теоріях фахівців західної економічної науки, зокрема: Дж.М. Кейнса, Г. Марковітца, П. Массе, Дж. Тобіна, Дж. Сінкі, У. Шарпа та ін.

Відаючи належне дослідникам та не применшуючи значущості отриманих ними наукових результатів, сьогодні існують ще проблем у сфері застосування важелів грошово-кредитного стимулювання інвестиційної діяльності банків, вирішення яких потребує поглиблених досліджень теоретичних

і методичних положень, пов'язаних не лише з вивченням сутності банківських інвестицій, а й впливу грошово-кредитної політики НБУ на обсяги інвестиційної діяльності банків. Усе це зумовлює актуальність цієї проблеми.

Метою дослідження є висвітлення сучасного стану та проблемних аспектів використання обов'язкових резервів як інструменту монетарного стимулювання розвитку інвестиційної діяльності банків і на цій основі визначення напрямів їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Через світову фінансову кризу значно актуалізувалося питання про посилення ролі та місця держави в стимулюванні банківської інвестиційної діяльності і в Україні та здійснення грошово-кредитної (монетарної) політики.

Сьогодні світова практика набула значний досвід використання монетарних інструментів стимулювання банківської інвестиційної діяльності. В економічній літературі грошово-кредитне стимулювання банківської інвестиційної діяльності зводиться до сукупності макроекономічних важелів, спрямованих на залучення в інвестиційну сферу банківських ресурсів, необхідних для підвищення ефективності діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Під монетарними інструментами розуміють сукупність регулятивних заходів, які перебувають у розпорядженні центрального банку, безпосередньо ним контролюються, а їх застосування впливає на цільові орієнтири монетарної політики. Особливістю цих інструментів є те, що завдяки їх використанню центральний банк може впливати на процеси, які відбуваються не лише у монетарній сфері, але і в реальному секторі, зокрема у сфері інноваційної діяльності [1, с. 13]. Згідно з чинним банківським законодавством, НБУ, здійснюючи грошово-кредитне регулювання, впливає на величину пропозиції грошей і як єдиний емітент грошової маси, змінюючи величину пропозиції грошових ресурсів в обігу, може стимулювати ділову активність суб'єктів господарювання.

Наявні у розпорядженні центрального банку інструменти регулювання грошової сфери розрізняються: за безпосередніми об'єктами впливу (пропозиція грошей і попит на гроші); за своєю формою (прямі та опосередковані); за характером параметрів, що встановлюються у процесі регулювання (кількісні та якісні); за термінами впливу (короткотермінові та довготермінові) [2, с. 114]. Таку ж класифікацію наводить І.О. Лютий, виділяючи їх за об'єктами впливу на грошову масу чи її структурні елементи. В.М. Іванов та І.Я. Софіщенко називають в числі методів грошово-кредитної політики: а) рефінансування (облікова і кредитна політика); б) регулювання норм обов'язкових резервів; в) регулювання ліквідності комерційних банків [3, с. 8]. Водночас така класифікація не чітко відображає засоби грошово-кредитної політики. Те саме можна сказати і щодо класифікації, яку пропонують В.І. Пахомов та Л.В. Стрільчук, які пропонують такий перелік інструментів грошово-кредитної політики: встановлення і зміна облікової ставки; встановлення норм обов'язкових резервів, операції на відкритому ринку; банківський нагляд; контроль за ринком капіталів шляхом встановлення порядку емісії акцій, облігацій; допуск до ринків; валютні інтервенції; встановлення норм продажу

валюти та інші норми валютного регулювання; валютний коридор; регулювання готівкового і безготівкового обігу [4, с. 28]. Однак це – занадто розширений перелік, який охоплює ще й регулювання і контроль.

На нашу думку, серед основних інструментів грошово-кредитної політики стимулювання інвестиційної діяльності важливе місце відводиться *обов'язковим резервам*, які формують банки для покриття ризиків і цим самим сприяють активному використанню коштів для здійснення певних операцій, кредитування чи інвестування зокрема. Банківські установи в обов'язковому порядку резервують частину грошових ресурсів від операцій залучення вкладів і при цьому не мають змоги використовувати цей грошовий ресурс для кредитування, цим самим відбувається обмеження кредитно-інвестиційних можливостей комерційних банків.

Використання механізму обов'язкових резервів дає змогу НБУ безпосередньо впливати на кредитно-інвестиційну діяльність комерційних банків: підвищення норм обов'язкових резервів зменшує суму їхніх фінансових ресурсів та ускладнює інвестування національної економіки. Своєю чергою, зниження норм обов'язкових резервів збільшує ресурсний потенціал комерційних банків, що дає змогу нарощувати обсяги кредитів та вкладень у цінні папери.

Обов'язкові резерви за своєю сутністю – показник кредитної мультиплікації, який визначає рівень "затухання" коливань депозитної емісії, що виникає внаслідок переказу коштів з рахунків комерційних банків. За допомогою цього інструменту центральні банки обмежують можливості кредитної експансії та депозитної емісії. Обов'язкові резерви виконують також функцію страхування депозитів. У світовій банківській практиці немає єдиного стандарту щодо резервних вимог. У різних країнах, згідно з чинним законодавством, по-різному встановлюється порядок формування обов'язкових резервів, але всі вони мають на меті змусити комерційні банки утримувати певну частку мобілізованого капіталу на рахунку в центральному банку.

Уперше обов'язкові резервні вимоги застосовано в США у 1913 р. з метою формування страхового фонду для гарантованої виплати депозитів. Згодом цей інструмент почали використовувати в Німеччині (1948 р.), Франції (1979 р.) та Великій Британії (1961 р.). Нині мінімальні обов'язкові резерви використовують у багатьох розвинених країнах. У сучасних умовах обов'язкове резервування – це постійно діючий довгостроковий інструмент грошово-кредитної політики на відміну від інших монетарних інструментів, які застосовуються залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку.

В Україні обов'язкові резерви, як інструмент грошово-кредитної політики, почали застосовувати з 1992 р. і на початковому етапі розвитку України були одним з основних інструментів регулювання грошово-кредитного ринку. Такими важелями впливу обов'язкових резервних вимог можуть бути: розрахунковий період резервування; обсяг обов'язкових резервів, які мають щоденно на початок операційного дня зберігатися на кореспондентському рахунку; норма обов'язкового резервування, її частота змін; об'єкт резервування; розмір і вид активів, що можуть зараховуватися для покриття обов'язкових резервів.

Нормативи обов'язкового резервування та частота їх змін за певний період визначаються відповідно до завдань грошово-кредитної політики й змін макроекономічної та монетарної ситуації. Перегляд розміру норми обов'язкових резервів центральними банками в розвинених країнах відбувається зазвичай раз на 2-4 роки. Водночас в Україні цю норму переглядають досить часто, оскільки спостерігають нерозвиненість ринку цінних паперів та недосконалість непрямих інструментів монетарної політики. Так, з січня 2001 р. Національним банком України введено диференційовані норми обов'язкових резервів залежно від виду залучених коштів [5] (табл.).

Табл. Розміри нормативу обов'язкового резервування коштів банків у НБУ впродовж 2000-2011 рр. [6-8]

Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2010	2011
Норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ, % на кінець року	15	6-14	0-12	0-12	6-7	6-8	0,5-5	0,5-5	0-7	0-7

Так, на кінець року діапазон (максимальний і мінімальний рівень) обов'язкових резервних вимог для банків України коливався в межах 6-14 % у 2001 р., 0-12 % – у 2002-2003 рр. Від кінця 2002 р. до жовтня 2004 р. від банків не вимагалось формування резервів за довгостроковими коштами, залученими в національній валюті від юридичних і фізичних осіб, тобто обов'язкове резервування здійснювалося за нульовою ставкою. Проте в умовах високих інфляційних та девальваційних очікувань цей захід не дав значних очікуваних результатів, оскільки вкладники надавали перевагу короткостроковим вкладенням в іноземній валюті. Упродовж 2004-2005 рр. їх розміри неодноразово змінювалися і з вересня 2005 р. становили відповідно 6 і 8 %, а з травня 2006 р. – 4 і 6 %. Із серпня 2006 р. відбулися зміни у використанні нормативів обов'язкового резервування як інструментів монетарної політики: під час визначення їх норм враховувалася не лише строковість залучених банками України коштів (строкові, до запитання), а й їх валюта залучення (національна, іноземна). Така політика Національного банку була спрямована на покращення структури ресурсної бази банків у розрізі валют і зумовлена зростанням ризиків ліквідності в банківській системі, пов'язаних із так званими валютними гепами, тобто невідповідністю між валютою залучених коштів і кредитних вкладень.

За 2000-2007 рр. середній розрахунковий норматив обов'язкового резервування знизився від 18,9 до 2,2 % станом на кінець листопада 2007 р., проте вже з грудня 2007 р. середній норматив обов'язкових резервних вимог почав зростати і на кінець вересня 2008 р. становив 3,8 %. Така тенденція була зумовлена тим, що, враховуючи певне посилення інфляційних процесів у 2007 р. з метою стримування інфляційного тиску та попередження нагромадження ризиків виникнення дисбалансів у фінансовій сфері, Національний банк України з 20 листопада 2007 р. ввів до складу зобов'язань банків, які підлягають обов'язковому резервуванню в розмірі встановлених нормативів обов'язкового резервування, кошти, які залучені банками від банків-нерези-

дентів і фінансових організацій-нерезидентів. Наступні зміни в умовах формування банками обов'язкових резервних вимог було запроваджено Національним банком у жовтні 2008 р. у комплексі з іншими заходами, спрямованими на нейтралізацію впливу фінансової кризи, забезпечення стабільності банківської системи та підтримання її ліквідності відповідно до постанови Національного банку України "Про додаткові заходи щодо діяльності банків" № 319 від 1.10.2008 р.

У 2009 р. знову були внесені зміни щодо формування обов'язкових резервів банків [9], а саме – збільшення з 5 січня 2009 р. нормативів обов'язкового резервування за строковими коштами в іноземній валюті, що можна пояснити негативними проявами фінансової і економічної кризи в банківській сфері, які викликали потребу в посиленні захисних механізмів щодо банківських операцій. Починаючи з 01.02.2009 р., встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів: за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0 %; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті – 4 %; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 0 %; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 7 %.

З 02.10.2009 р. Національний банк України на залишки коштів обов'язкових резервів, що перераховано банками на окремий рахунок у Національному банку України, нараховував проценти в розмірі 30 % від облікової ставки Національного банку України за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів. За 2011 р. НБУ двічі посилював вимоги до формування банками обов'язкових резервів. Зокрема було зменшено розміри можливого зарахування для покриття обов'язкових резервів придбаними банками цільових ОВДП України (випущених з метою фінансування заходів, пов'язаних з ЄВРО-2012) від 100 % до 50 % їх номінальної вартості.

Водночас було оптимізовано нормативи обов'язкового резервування в напрямі створення більш преференційних умов залучення банками довгострокових коштів, загальний обсяг яких за 2011 р. становив 166,8 млрд грн. Розвиток інвестиційної діяльності в Україні серед інших необхідних умов потребує її удосконалення існуючої в Україні політики обов'язкового резервування. Пропозиції вітчизняних та зарубіжних економістів з питань зміни політики обов'язкового резервування зводяться до необхідності її пом'якшення або ж до кардинальної модернізації системи резервних вимог чи її повної відміни.

Підтвердженням доцільності запропонованого підходу є аналіз міжнародної практики. Так, наприклад Бельгія, Данія, Швеція, Канада, відчуваючи вплив зростання міжнародної конкуренції в кредитно-банківських секторах національних економік, узагалі відмовилися від встановлення для банків обов'язкових резервних вимог. У Німеччині встановлено норму резервів 2 %,

у Великобританії – 0,35 %, а у Франції норма резервування за традиційними депозитами становить 1 % і взагалі не практикує резервування за страховими депозитами [10, с. 289].

Висновки. Політика використання обов'язкових резервів повинна сприяти і підтримувати функціонування оптимальної структури банківських активів та загальну ліквідність банку і змінюватися залежно від ступеня інвестиційної активності банку. Вітчизняна практика використання механізму мінімальних резервних вимог свідчить про зміну жорсткої політики Національного банку України в застосуванні цього інструменту на більш помірковану та зважену. Вона виявляється у зменшенні норм обов'язкового резервування в регулюванні ліквідності та посиленні ролі більш гнучких інструментів, зокрема рефінансування та процентної політики.

Література

1. Проблеми цінової та фінансової стабільності й інноваційного розвитку в Україні : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А.Я. Кузнєвської. – К. : Вид-во УБС НБУ, 2010. – 263 с.
2. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика / Б.П. Адамик. – Тернопіль, "Карт-бланш", 2007. – 272 с.
3. Іванов В.М. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн : курс лекцій / В.М. Іванов, І.Я. Софіщенко. – К. : Вид-во МАУП, 2001. – 232 с.
4. Пахомов В.І. Гроші та кредит : навч.-метод. посібн. / В.І. Пахомов, Л.В. Стрільчук. – К. : Вид-во МАУП, 2004. – 56 с.
5. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України. Затверджено Постановою Правління НБУ від 16.03.2006 р., № 91. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua>.
6. Бюлетень Національного банку України. – 2011. – № 10. – 193 с.
7. Бюлетень Національного банку України. – 2009. – № 10. – 188 с.
8. Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 10. – 160 с.
9. Бюлетень Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.bank.gov.ua/Publikation/ofvydan/Buletyn/2009/bull_01-09.pdf
10. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Вид-во "Молодь", "Ін Юре", 2001. – 680 с.

Бабійчук Т.П. Использование механизма обязательных резервов в стимулировании развития банковской инвестиционной деятельности

Рассмотрена сущность обязательных резервов как инструмента денежно-кредитной политики, осуществлен анализ их использования в банковской инвестиционной деятельности в Украине, определено повышение их роли как инструмента стимулирования развития банковского инвестирования.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, инструменты денежно-кредитного стимулирования банковских инвестиций, обязательные резервы, нормы резервирования.

Babiychuk T.P. Mandatory use of the mechanism in promoting reserves investment banking

The article highlights the nature reserve requirements as an instrument of monetary policy, the analysis of their use in banking to investment in Ukraine. An increase their role as a tool for stimulating the development of investment banking.

Keywords: monetary policy, monetary instruments to stimulate investment bank required reserves reserve ratio.